

Жолоб М. П. Взаимоотношения советской власти с национальными меньшинствами Украины в религиозной сфере (20-е годы XX в.)

Рассмотрены большевистские методы атеистической работы среди национальных меньшинств Украины в течение 20-х годов. Одновременно концентрируется внимание на результатах антирелигиозной пропаганды в нацменсреде. Перечисляются причины, от которых зависело ее низкое влияние. В контексте либерализации общественно-политической жизни в эпоху НЭПа анализируются взаимоотношения власти с религиозными общинами национальных меньшинств Украины в сфере пользования культовыми сооружениями в течение первого десятилетия пребывания большевиков у власти.

Ключевые слова: антирелигиозная пропаганда, религиозная политика, религиозная община, национальное меньшинство, католики, иудеи, протестанты.

Zholob M. P. Relations between the Soviet with the national minorities of Ukraine in the sphere of religion (the 20th of the twentieth century)

Atheistic Bolshevik methods of work with ethnic population of Ukraine during the 20th century are considered. The examples use a variety of techniques atheistic work ethnic minorities. We consider the selection rule methods of anti-religious propaganda given consideration national peculiarities of believers. Opposed to the success of anti-religious propaganda among the Jewish population failures atheistic works in German and Polish environment. Lists the factors on which depended low impact anti-religious propaganda, so that was to create an organization that led a mass struggle against manifestations of religiosity.

Keywords: anti-religious propaganda, religious politics, the religious community, a minority, Catholics, Jews, Protestants.

УДК 316.334.56:94(477)

П. В. Ямпольць

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ДОБИ НЕПУ

Здійснено характеристику концептуальних підходів до вивчення матеріального становища міського населення (робітники і службовці) Української соціалістичної радянської республіки у 1920-х рр., а саме в період, який припадає на проведення в СРСР Нової економічної політики. Зроблено акцент на особливостях аналізу головних структурних елементів рівня життя трудящих (номінальна і реальна заробітна плата працівників провідних галузей промисловості республіки, якісний рівень та раціон харчування, бюджет сім'ї, ціни на продукти харчування та товари широкого вжитку).

Ключові слова: робітники, службовці, рівень життя, заробітна плата, ціни, харчування, бюджет, нова економічна політика.

Рівень життя або матеріальне становище населення являється найважливішим багатограним соціальним узагальненим показником. В його складну структуру входять основні елементи, що характеризують добробут населення (якісний стан повсякденного життя), а саме: національний дохід (прибуток) і його використання в народному господарстві; прибутки та видатки населення (середньомісячна номінальна та реальна заробітна плата, роздрібні ціни на товари та послуги, загальні індекси роздрібних цін та бюджетні індекси); показник споживання населенням матеріальних благ (споживання продуктів харчування в розрізі основних продуктів добового раціону, калорійність та якісний склад фактичного споживання із розподілом на продукти тваринного та рослинного походження); показники товарообігу; забезпечення населення житлом; охорона здоров'я та фізична культура; показники народної освіти.

Виходячи з цього головним завданням дослідження є характеристика концептуальних підходів до вивчення зрушень, що сталися з ключовими елементами структури матеріального становища міського населення України (робітники та службовці) протягом 20-х рр. XX століття.

Аналіз наукових публікацій переконливо свідчить про відсутність на даний час досліджень, в яких комплексно розглянуті зазначені аспекти рівня життя. Дана проблема досліджувалась лише фрагментарно [1–4]. Про основні складові структури рівня життя (заробітну плату, рівень роздрібних цін, стан харчування) в більшості цих робіт навіть нема згадок [5–9]. Таке положення у вивченні рівня життя населення залежало в першу чергу від державних владних структур, які хотіли бачити результати своєї діяльності з питань добробуту населення тільки в позитивному плані. З цієї причини навіть дані статистичних установ корегувались або зовсім виключались із обігу.

В той же час, наявна джерельна база дозволяє достовірно, достатньо та комплексно вивчити означені складові матеріального становища трудящих УСРР періоду НЕПу [10, с.176].

Протягом всього досліджуваного періоду радянські державні і партійні органи через низку декретів, постанов та створення відповідних органів і установ прагнули вплинути на процеси, пов'язані із зростанням заробітної плати, стабілізацією цін, оздоровленням бюджету робочої сім'ї. Однак комуністичні соціально-

економічні експерименти як правило не сприяли цьому. Зокрема, для відбудови народного господарства кошти держава отримувала із національного доходу. Інтенсивне підвищення питомої ваги нагромадження в національному доході неминуче викликало обмеження ресурсів споживання.

Радянські органи влади для вирішення завдань індустріалізації вдалися до цілого ряду заохочувальних заходів, серед яких найважливіше місце посідала реформа системи заробітної плати. Були виділені кошти для механічного підвищення заробітків робітників важкої і одночасно проводилась політика на втримання зросту заробітної плати працівників легкої промисловості України. Однак, ці заходи мали поверховий характер і диспропорція в оплаті праці трудящих важкої та легкої галузей індустрії продовжувала існувати до кінця 1920-х рр.

В свою чергу, щоб приховати негативні наслідки своєї політики в галузі покращення добробуту, держава з 1929 року навіть для обрахунку життєвого рівня населення вдалася до використання концепції планових цін, що не відображали в повному обсязі ситуації в галузі матеріального становища робітників, при цьому припинивши використовувати апробований інструментарій бюджетних індексів [10, с.177].

На основі аналізу динаміки номінальної і реальної заробітної плати встановлено, що на початку 1920–х рр. заробітна плата не була основним джерелом прибутків в бюджеті робочої сім'ї, бо її грошова частина була мізерною. В прибутковій частині бюджету значну питому вагу займали “негативні статті” (прибутки від продажу речей, від ведення приватного господарства), що говорить про зубожіння населення та декласування робітничого класу.

Після проведення грошової реформи в квітні 1924 року номінальна та реальна заробітна плата почали поступово зростати. До того ж реальна заробітна плата робітників української промисловості з 1924 по 1927 рр. підвищувалася навіть швидше ніж номінальна, що говорить про значне поліпшення матеріального становища трудящих.

Наприкінці зазначеного періоду відбулося погіршення ситуації відносно заробітків. Темпи зростання номінальних заробітків не відповідали потребам тогочасної економічної кон'юнктури. Дійсне падіння реальної заробітної плати, яке старанно приховувалось офіційними структурами, сигналізувало про кризові явища в соціальній сфері УСРР.

Підсумки динамічного аналізу купівельної спроможності заробленого (рівня заробітків) методом порівняльного аналізу із вартістю бюджетного набору свідчать, що в 1923 році ставки робітників першого розряду або мінімальна заробітна плата в важкій промисловості була нижче вартості прожиткового мінімуму (незначно кращою була ситуація і в легкій галузі). Поступово, з 1924 року, в результаті значного зросту номінальних та реальних заробітків відбулося наближення, а в 1927 році навіть перевищення мінімальних заробітків над вартістю прожиткового мінімуму.

Однак, падіння реальної заробітної плати в останні роки НЕПу обумовило зниження мінімальних заробітків по відношенню до вартості бюджетного набору.

Оцінка реальних заробітків методом порівняння з базовим рівнем 1913 року дала наступні дані: заробітна плата на початку НЕПу складала тільки шосту частину; в 1924 – 1926 роках заробітна плата наблизилась, а в 1927 році зрівнялась з довоєнним рівнем; 1928 рік – заробітна плата знову зменшилась і становила трохи більше половини рівня 1913 року [10, с.178].

Мірилом загального рівня роздрібних цін, а відтак і матеріального становища трудящих республіки в роки НЕПу була динаміка вартості бюджетного набору. Підвищення вартості бюджетного набору, а відтак і значне подорожчання життя особливо інтенсивно проходило з другої половини 1923 року. В цілому об'єктивні причини – гіперінфляція, неврожай 1921 року і частково 1922 року, криза збуту та „ножиці цін” 1923 року, постійно дестабілізували соціально – економічну ситуацію в країні і прискорювали процес зростання вартості життя.

Кардинальні позитивні зміни в динаміці цін відбулися в середині 1920-х рр. Вартість бюджетного набору, тобто прожитковий мінімум, який відображає рух цін, мав позитивну динаміку до зниження.

Не дивлячись на загальну позитивну тенденцію зменшення вартості бюджетного набору встановлено, що цей показник був вищим у 1924–1926 рр. при порівнянні з 1913 роком, що є свідченням незначного зниження цін.

Наприкінці 1920-х рр. відбулося стрімке зростання роздрібних цін приватного ринку, вартості бюджетного набору і особливо його харчової частини. В останні роки десятиліття дорожнеча значно перевищувала базовий рівень 1913 року.

Аналіз стану харчування міського населення республіки свідчить, що його енергетичний рівень протягом 1920 – 1922 рр. не забезпечував відновлення фізичних сил трудящих, а сприяв лише підтриманню життя. Тільки з другої половини 1923 року калорійність досягла фізіологічної норми і навіть почала перевищувати рівень 1913 року, що може говорити про задовільний її стан на той час. Однак, якість харчування на кінець 1923 року знаходилася в далекому від гарного становищі. Необхідної пропорції між споживанням продуктів рослинного і тваринного походження досягти так і не вдалося.

Калорійність їжі протягом 1924 – 1927 років була значно вищою у робітників, ніж у базовому 1913 році. Однак, якісний склад харчування і, перш за все вміст білків у раціоні, перевищив довоєнний рівень тільки з 1926 року.

Падіння купівельної спроможності номінальної заробітної плати у 1929 році, як наслідок, мало погіршення стану харчування населення міст республіки. Так, загальна калорійність добового раціону робітників значно знизилась у 1929 році проти 1928 року. При цьому якісний склад їжі теж бажав бути

кращим. У 1929 році добовий раціон робітників української промисловості значно збіднів, особливо на продукти тваринного походження у порівнянні як з попереднім роком, так і з 1913 році [10, с.179].

Протягом зазначеного періоду відбулися кардинальні зміни в структурі бюджету міського населення УСРР, і перш за все його видаткової частини, зокрема витрат на харчування. Так на початку 1920-х рр. в складних соціально-економічних і політичних умовах прибуткова частина бюджету майже повністю витрачалась робочою сім'єю на харчування.

Темпи зростання заробітків робітників промисловості республіки у 1924–1927 рр. випереджали темпи збільшення видатків на харчування, що можна вважати позитивним фактором, який свідчить про оздоровлення бюджету трудящих та про поліпшення матеріального становища в цілому.

Значне подорожчання життя, що сталося наприкінці 1920-х рр. обумовило у свою чергу негативні зміни в структурі прибуткового та видаткового бюджету робітничого класу України. Падіння купівельної спроможності номінальної заробітної плати у 1929 році, що пов'язувалось з інтенсивним підвищенням роздрібних цін у той час, як наслідок, мало погіршення стану харчування населення міст республіки [10, с.180].

Таким чином, при вивченні рівня життя міського населення України доби НЕПу необхідно виходити з ґрунтового дослідження структурних елементів матеріального становища і в першу чергу таких як: заробітна плата (номінальна і реальна), бюджет сім'ї, харчування та ціни. Саме такий концептуальний підхід дасть змогу всебічно висвітлити означену проблему.

Джерела та література

1. Коляструк О, Коляструк О. Проблематика історії повсякденності в сучасній українській історіографії // Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / [Упор. Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 23–33.
2. Мовчан О. М. Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2011. – 312 с.
3. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921-1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький. НАН України. Інститут історії України. – [Кн. 1], ч. 1. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 445 с.
4. Ямпольцев П.В. Матеріальне становище міського населення України в період НЕПу: історіографія проблеми / П.В. Ямпольцев // Український історичний збірник / Гол. ред. Т. Чухліб. НАН України. Інститут історії України, Рада молодих вчених. – Вип. 15. – К.: Інститут історії України, 2012. – С. 292 – 302.
5. Колесник В. Ф. Історіографія нової економічної політики в Українській СРР / В. Ф. Колесник, В. Л. Коцур, Г. Г. Коцур. – К.: Хрещатик, 2002. – 176 с.
6. Коцур Г. Г. Нова економічна політика в Україні: Історіографія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 / Г.Г. Коцур. – Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2001. – 18 с.
7. Резницкая М. В. Рабочий класс Украины в период социалистической реконструкции народного хозяйства (1926-1937). Очерк историографии проблемы / М.В. Резницкая. – К.: Вища школа, 1977. – 165 с.
8. Сидоренко В. П. Історія робітничого класу України періоду будівництва соціалізму (1921-1941) у радянській історіографії 30-60 років / В.П. Сидоренко // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. – 1977. – Вип.3. – С.73–82.
9. Трубенко О.М. Матеріально-економічне становище та умови праці робітників України (друга половина 1920-х- початок 1930-х рр.): автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України”/ О.М. Трубенко – К., 2001. –18 с.
10. Ямпольцев П.В. Матеріальне становище робітників державної промисловості України в період НЕПу (історико-статистичний аналіз): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Ямпольцев Павло Віталійович. – К., 2009. – 251 с.

Ямпольцев П. В. Концептуальные подходы к изучению уровня жизни городского населения Украины в период НЭПа.

Осуществлена характеристика концептуальных подходов к изучению материального положения городского населения (рабочие и служащие) Украинской социалистической советской республики в 1920-е гг., а именно в период, в течение которого в СССР проводилась новая экономическая политика. Сделан акцент на особенностях анализа главных структурных элементов уровня жизни трудящихся (номинальная и реальная заработная плата работников ведущих отраслей промышленности республики, качественный уровень и рацион питания, бюджет семьи, цены на продукты питания и товары широкого потребления).

Ключевые слова: рабочие, служащие, уровень жизни, заработная плата, цены, питание, бюджет, новая экономическая политика.

Yampolets P. V. Conceptual approaches to the study of the urban population living standards of Ukraine in the period of NEP.

The analysis of the conceptual approaches to the urban population financial position (factory and office workers) of the Ukrainian Social Soviet Republic during the 1920s, namely, the period of New Economic Policy implementation in the USSR. The peculiarities of the analysis of workers living standards basic structural components (workers nominal and real wage of key industries of the republic, qualitative level and food ration, family budget, food and consumer products prices) were emphasized.

Keywords: factory and office workers, living standards, wage, prices, food, budget, new economic policy.